

УДК 319.647.5:324 (477)

Казачинський Є.Г., Миколаївський державний аграрний університет

Казачинський Євген Георгійович – асистент кафедри економічної теорії і суспільних наук Миколаївського державного аграрного університету.

Проблема толерантності під час проведення виборчих кампаній в Україні

Значення толерантності як невід'ємної риси національної чи особистої культури важко переоцінити. Адже саме ця риса забезпечує здатність суспільства до сприйняття нових прогресивних ідей та цінностей.

As nevid'emnoi lines of national or personal culture it is heavy to over-estimate the value of tolerance. Exactly this line provides the capacity of society for perception of new progressive ideas and values.

Сьогоднішня політична ситуація в країні та найближча її передісторія не просто ще раз звернули нашу увагу на актуальність проблеми терпимості до інакодумства в межах нашого спільного життєвого простору, а й перевели її до категорії злободенних. Йдеться про вибори президента України 2004 року, їх перебіг та результати.

Визначаючи толерантність як терпиме ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних уподобань та позицій [1; 2], це явище розглядається в науці як характерна риса, в першу чергу, свідомості конкретного суб'єкта політичних відносин (індивіда, соціальної групи, суспільно-політичного інституту), а відтак – і політичної культури суспільства в цілому. Найбільш поширена в даний час класифікація її пропонує нам такі типи:

- тоталітарна культура базується на принциповій одномірності соціального, економічного та духовного життя суспільства, на його тяжінні до стирання політичного, ідеологічного та іншого розмаїття, до монополізму, тотального контролю, згортання прав і свобод людини;
- плюралістичний тип політичної культури стверджує багатоманіття, множинність усіх форм матеріального, політичного, ідеологічного, соціального буття, свободу думки і вибору в межах закону, вільну

змагальність та конкуренцію, захист прав і свобод людини;

- перехідний тип політичної культури (від тоталітарного до плюралістичного) притаманний переважній більшості постсоціалістичних країн, у т.ч. Україні [3].

Очевидно, що вирішальним критерієм у визначенні двох основних типів політичної культури – тоталітарного і плюралістичного – є принцип побудови соціальних відносин на ґрунті множинності, багатоманітності форм суспільного буття, чого практично неможливо досягти без толерантності як атрибуту культури, який передбачає наявність в ній різноманітності систем істини: політичний, релігійний, національний, етичний, естетичний плюралізм.

Зосередивши увагу на огляді, головним чином, новітніх публікацій з даної проблематики, хотілося б відмітити дослідження Круглової Н.В., в одному з яких, окрім розгляду основної теми – формування та розвитку толерантності в суспільстві Сполучених Штатів Америки до і після 11 вересня 2001 року, – наведено також в загальноісторичному контексті основні етапи еволюції цього явища як антитези нетерпимості. Зокрема, спочатку як помітний історичний феномен проявилася нетерпимість у вигляді боротьби за релігійну істину іудеїв, а

згодом ранніх християн; в подальшому вона розгорталася як боротьба католицької церкви за духовну та світську владу в Європі. Вже Новий час як період фундаментальних перетворень в руслі Відродження та Реформації поставив та розробив проблему толерантності як принципу внутрішньодержавних відносин внаслідок утворення економіки капіталізму, оформлення буржуазії як лідера соціальних відносин, ліберально-демократичної форми правління. Наступним етапом розвитку стало винесення проблеми толерантності на міждержавний рівень, що передбачає створення таких відносин, які гарантували б збереження світу як різноманітної цілісності [4].

В іншій роботі того ж автора зроблено спробу розглянути, яким чином теоретичне обґрунтування неможливості віддання скептицизмом переваги тій чи іншій системі істини в історичному розвитку західноєвропейської цивілізації (дослідником це визначено як процес продукування віртуальної толерантності) співвідноситься з реальною терпимістю суспільства і культури. Причому розвиток скептичних вчень стає для автора чіткою ознакою еволюції західноєвропейської культури часів вільної Греції V-IV ст. до н.е. чи еліністично-римського періоду (III ст. до н.е. – IV ст. н.е.) в напрямку світоглядного плюралізму та є передвістям реальної толерантності, а мислення і поведінка скептика – граничним вираженням толерантності, забарвленої соціально-політичною пасивністю та індиферентизмом [5].

До речі, в даному контексті не зайвим буде згадати пропозицію, висловлену в одному з вітчизняних досліджень проблем, що стоять в умовах міжнародних інтеграційних процесів перед сучасною Європою. Автор означеної роботи вважає за доцільне розглядати європейську толерантність у двох вимірах – нормативному і процедурному, де:

- нормативна толерантність – це насамперед уявлення про спільні цінності, сформовані на основі усного, письмового, медійного знання. Фактично феномен толерантності в даному ракурсі постає як культурний набуток європейських націй;
- в свою чергу, процедурна толерантність є функціональною, оскільки співвідноситься з зайняттям індивідом відповідної ніші в спільноті і веденням суспільно орієнтованої діяльності. Процедурна толерантність можна коротко визначати як толерантність шляхом здійснення нормативних процедур у повсякденному житті. Це толерантність контакту [6].

Еволюції пошуку в західній літературі другої половини XX ст. адекватних підходів до концептуалізації та операціоналізації

абстрактного поняття “толерантність” присвячено спільне дослідження Лукіна В.Н. та Мусієнко Т.В., в якому відзначено центральне положення проблеми толерантності в науковому дослідженні системи демократичних цінностей високорозвинених суспільств, постійне перебування цього невід’ємного атрибуту демократичної політичної культури у фокусі уваги фахівців [7].

В роботі Федорової Т.Н., присвяченій значенню толерантності в процесі формування демократичної політичної культури в транзитних суспільствах, зокрема в російському, відзначено, що на тлі стало-підвищеного протягом останнього десятиліття XX ст. наукового інтересу з боку західних аналітиків до фундаментального положення теорії політичної культури про конгруентність системи культурних цінностей і демократії привертає увагу характерна особливість: більш загальна постановка проблеми і подання її в ракурсі підтримки демократії стало характерним для дослідження суспільств саме перехідного типу. Сучасні закордонні політичні дослідження проблем становлення демократичної політичної культури та відповідної системи цінностей в перехідних суспільствах зосереджені, в першу чергу, на вивченні системи масових і індивідуальних орієнтацій на підтримку демократії. Толерантність розглядається при цьому як основний критерій довіри і підтримки. Політичну терпимість (толерантність) віднесено більшістю сучасних іноземних аналітиків до категорії ключових нормативних демократичних цінностей, яка значною мірою визначає перспективи формування політичної культури в умовах демократизації [8].

На нашу думку, вибори в Україні – це те випробовування, той екзамен, навіть самий лише перебіг якого характеризує, наскільки ми, наше суспільство в цілому та кожен з нас особисто просунулись на шляху демократичних реформ, розвитку демократичної культури, захисту демократичних цінностей. Саме передвиборчі перегони є періодом найбільшої активізації політичного життя як квінтесенції всього різноманіття суспільних відносин країни, саме цей час є часом організації окремими політичними силами найтіснішої співпраці, взаємодії між собою або ж, навпаки, моментом максимального загострення між ними політичної боротьби. Те, на яких засадах здійснюється така взаємодія (чи є ці відносини співпраці із тимчасовими або постійними союзниками взаємовигідними та рівноправними), за якими правилами точиться ця боротьба за державну владу (чи існують взагалі якісь правила та обмеження в засобах досягнення перемоги над супротивником), свідчить про ступінь толерантності того чи

іншого політика, партії, руху, а отже, і про загальний рівень політичної культури кожного конкретного суб'єкта політичного процесу. Саме толерантність як визначальна нормативна демократична цінність постає в даному випадку одним з вирішальних критеріїв оцінки лояльності суб'єкта до обраного суспільством курсу на демократичні перетворення. Така ключова позиція в системі демократичних цінностей належить толерантності у зв'язку з тим, що без неї реалізація решти складових цієї системи практично неможлива. Толерантність як домінанта політичного простору робить можливою свободу вибору: без неї стають нереальними ні свобідна боротьба партій на виборах, ні свобідна індивідуальна виборця підтримувати ті суспільно-політичні рухи, які відповідають його преференціям та зробленому ним політичному вибору.

Аналізуючи перебіг останньої виборчої кампанії, врешті-решт, звертаєш увагу на те, що останнім часом все рідше “жертвами” нетерпимості з боку політиків стають ті чи інші політичні погляди опонентів, позиції та пункти їх програм, критика яких (поглядів, позицій, програм) набуває дедалі більш зважених форм. Основними об'єктами нетолерантного ставлення сьогодні, як правило, є окремі риси характеру чи темпераменту того або іншого діяча, певні особливості його біографії, особистого чи сімейного життя, інші другорядні факти, часто взагалі несуттєві для політичного майбутнього країни. Така тенденція, на нашу думку, свідчить про панування серед політичних лідерів-учасників передвиборчого процесу розуміння недоцільності критики, тим більше – заперечення того чи іншого пункту передвиборчої програми свого опонента, оскільки кожне висунуте ним гасло, кожна оголошена декларація, будь-яка зроблена заява чи просто висловлена думка так чи інакше зорієнтована на якогось конкретного виборця, переконує цього виборця у тому, що саме цей кандидат зможе якнайкраще захистити його (виборця) інтереси, забезпечити його потреби. Тому критика конкретних передвиборчих програмних позицій супротивника неминуче відверне від себе якусь частину електорату, коштуватиме такому політику певну кількість голосів виборців, яка за деяких обставин може відіграти вирішальну роль у визначенні переможця у виборах.

Той факт, що деякі політичні лідери та партії у своїй передвиборчій агітації часто-густо роблять заяви, використовують гасла, які аж ніяк не характеризують їх з боку політичної толерантності, ще раз доводить, що Україна стоїть ще в самому початку шляху побудови повноцінного демократичного суспільства. Але не наявність в арсеналах окремих

представників політичної еліти прийомів та засобів ведення конкурентної боротьби, не тільки несумісних із поняттями політкоректності та терпимості, а й які суперечать елементарним нормам етики та моралі, не їх готовність в будь-який момент вдатись до, м'яко кажучи, не дуже конструктивної критики опонента чи відвертого поливання один одного брудом, має викликати найбільше занепокоєння аналітиків та свідомих виборців. Значно більше значення, на думку автора, має той факт, що таке нетерпиме ставлення до опонентів не заважає окремим діячам користуватися підтримкою значної частини електорату, яка, віддаючи свої голоси цьому кандидату, схвалює таким чином його непримиримість, агресивність, ворожість до конкурентів. Це свідчить про те, що, з одного боку, суспільство частково ще живе, можливо, несвідомо, політичними категоріями і цінностями минулої тоталітарної епохи – епохи класової боротьби та диктатури одного класу, епохи, коли саме нетерпимість була цінністю, саме непримиримість до класових ворогів та безкомпромісність в боротьбі з ними (як політичними, так і фізичними методами) визначали характер політичного життя країни; з іншого боку, можна зробити висновок, що навіть ті, хто вже сьогодні бачить перед собою демократичні орієнтири розвитку суспільних відносин, все ж таки ще недостатньо чітко усвідомлюють всю важливість побудови відповідної системи політичних цінностей на засадах терпимості, безумовну необхідність плекання толерантності як атрибуту політичної культури суспільства та держави в цілому і кожної окремої особи зокрема.

Неабиякий інтерес становить також проблема граничної межі толерантності як риси політичної культури суб'єкта. Чи може взагалі існувати така межа? Якщо може, то де вона має проходити, аби, не приносячи в жертву власні цінності та потреби, дати можливість вільно реалізовуватися інтересам іншої сторони? Чи можемо ми припустити існування диференційованого підходу у вирішенні цього питання у кожному конкретному випадку інакодумства окремо?

Якщо залишатися абсолютно послідовним у своїй орієнтації на толерантність як на одну з головних цінностей демократичної культури, то неминуче доводиться розглядати дану проблему з позицій принципової неможливості проведення такої граничної межі та диференціації у функціонуванні режиму терпимого ставлення. Але тоді автоматично виникає низка інших питань: а чи маємо ми в такому разі толерантно ставитися і до проявів нетерпимості з боку інших осіб? Чи не повинні ми все ж таки активно протидіяти таким явищам чи навіть цим особам?

Вичерпні та однозначні відповіді на ці

питання дає політична практика сьгоднішніх подій, що розгортаються в сесійних залах, на майданах, площах і вулицях столиці та інших міст України, в інформаційному просторі ефіру телерадіокомпаній, шпальт газет, в електронній мережі Інтернету. Боротьба двох провідних політичних сил держави, ескальована до

маштабів суспільного протистояння, до цього часу не набула форм відкритого соціального конфлікту, не мала трагічних наслідків лише завдяки неабиякій витримці та терпимості, розважливості та толерантності влади.

Узагальнюючи все вищенаведене, не можна не звернути увагу на той розрив між теоретичними надбаннями людства в царині

ЛІТЕРАТУРА

1. Словарь иностранных языков / Под ред. И.В. Лёхина и проф. Ф.Н. Петрова. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1954. – С. 691.
2. Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – С. 525.
3. Там само. – С. 315.
4. Круглова Н.В. “Взорванная” толерантность // Религия и нравственность в секулярном мире. Материалы научной конференции. 28-30 ноября 2001 года. Санкт-Петербург. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – С. 44-46.
5. Круглова Н.В. Виртуальность и реальность толерантности // Виртуальное пространство культуры. Материалы научной конференции 11-13 апреля 2000 г. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – С. 18-21.
6. Мороз В. Загрози європейській толерантності в умовах інтеграційних процесів // Молода нація. – 2003. – № 4 (29). – С. 71-78.
7. Лукин В.Н., Мусиенко Т.В. Толерантность в гражданском обществе: проблемы концептуализации // Религия и гражданское общество: проблема толерантности. Материалы Круглого стола (16 ноября 2002). – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 12-19.
8. Федорова Т.Н. Толерантность и формирование демократической политической культуры в транзитных обществах // Религия и гражданское общество: проблема толерантности. Материалы Круглого стола (16 ноября 2002). – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 20-26.

Стаття надійшла до редколегії 02.06.2005 р.